

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційну роботу **Інни Юріївни Шворак**
«Міфологічні структури у традиційному весільному обряді
Західної Волині»,
представлену до захисту на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства
за спеціальністю 26.00.01 – Теорія та історія культури

Дисертація І. Ю. Шворак – комплексне регіональне етномузикологічне дослідження, присвячене весільному ритуалу – найбільш складному обрядовому комплексу життєвого циклу. Обрядовість українців – це той пласт культури, який у сучасних умовах несе визначальне етнічне навантаження. Її стрижневою основою є стійкість і традиційність форм. Незважаючи на неминучі еволюційні трансформації, обрядова сфера зберігає окремі елементи архаїчних структур і глибинної міфологічної семантики. Простежуючи зміни й інновації, що відбуваються з обрядовістю в різні історичні періоди, у різних соціальних середовищах, реконструюючи її давні пласти, можна отримати найбільш повне і глибоке уявлення про історію народу, еволюцію його світогляду, ментальні особливості, аспекти духовної та матеріальної культури.

Дисертаційне дослідження І. Ю. Шворак обумовлюється необхідністю заповнення наявних етнологічних лакун у локальних дослідженнях традиційної культури українців. Воно виконане на матеріалі однієї з музично-фольклорних традицій Західної Волині. Вже цей факт забезпечує безумовну актуальність роботи, оскільки весільний обряд субрегіону Потур'я досі не був предметом дослідження. Актуальність теми дослідження зумовлена ще й тим, що в українському суспільстві відбувається переосмислення і переоцінка інституту шлюбу та сім'ї, формуються нові символи та ритуали, зокрема пов'язані зі святкуванням важливих подій особистого життя.

Народна мудрість вклала в поняття обрядовість споконвічне уявлення про красу, моральність людських стосунків, доброчесність, справедливість, норми життя, що регламентуються, здебільшого, традицією. Закономірний процес взаємодії традицій і новацій забезпечує як зміни, так і збереження культури. У культурі існує динамічне співвідношення традиційності, що підтримує

стабільність, й інновацій, завдяки яким суспільство рухається вперед. Це чітко можна простежити на прикладі весільного обряду.

Весілля як розвинений музично-обрядовий комплекс, що займає центральне місце серед обрядів життєвого циклу – один із найважливіших у традиційній культурі українців. Західна Волинь – колоритний етнографічний регіон зі своєю неповторною обрядовістю, звичаями та традиціями. На основі власних польових розвідок, зібраних у експедиціях матеріалів авторка досліджує особливості проведення весільного дійства на Потур'ї крізь призму міфологічних структур.

Відзначу, що дисертація І. Ю. Шворак вирізняється оригінальністю підходу. У центрі уваги здобувачки перебуває регіональний весільний обряд і міфологічні структури, які функціонують у ньому, їхня трансформація у сучасній весільній традиції Західної Волині. І це цілком корелює з метою дослідження: «довести наявність та значення міфологічних структур у традиційному весільному обряді Західної Волині, виявити вектори їхньої трансформації у сучасній обрядодії» (с. 15).

Стрункість висвітлення представленої до захисту теми виявляємо вже у змісті роботи, де у першому розділі присвячено увагу міфологічним структурам, зокрема з точки зору теорії та методології; у другому – міфообрядовій структурі західноволинського весілля в історико-культурному та етнографічному аспектах, у третьому – власне предмету дослідження: «міфологічним структурам у весільному обряді Потур'я» (с. 15).

На сучасному етапі відбувається усвідомлення того, що без міфологічних структур людина не в змозі відчувати повноту і цілісність власного життя, бо міф є важливим антропологічним «ключем», який визначає устрій її світосприйняття і спосіб мислення. Як слушно наголошує Дж. Кемпбел, «за всіх часів і обставин, у всіх куточках населеного людьми світу процвітали їхні міфи, й були вони живим натхненням для всього, що тільки могло явитися з діяльності людського тіла чи розуму. І не буде надто великим перебільшенням, коли ми скажемо, що міф – це той таємний отвір, через який невичерпні енергії космосу виливаються у вияви людської культури»¹.

¹ Кемпбел Дж. Герой із тисячею облич. Київ : Альтернативи, 1999. С. 7.н

І. Шворак ґрунтовно розкриває сутність поняття «міф» у різних галузях гуманітаристики, покликаючись на праці українських і зарубіжних учених, послідовно і переконливо окреслює структуру міфу, його функції та значення в культурі. Саме міф, як складне амбівалентне утворення, що включене в усі сфери життєдіяльності людини, демонструє стійкість своїх структурних елементів, існує та розвивається у рамках сучасної соціокультурної ситуації. Щодо походження структури міфу, то тут учені стверджують, що вона закладена або у соціальній природі, або її основою є сама людина (її колективне несвідоме у К.-Г. Юнга чи цілеспрямовані дії в У. Еко). Проте у тому, що головне призначення структур – організація нашого досвіду (приведення до порядку з хаосу), сходяться всі дослідники.

Активізація міфологічної свідомості, криза смислів і втрата онтологічних основ людської екзистенції у наш час сприяють тому, що існуюча реальність на рівні свідомості міфологізується. Саме міф, крізь призму архетипового образу, детермінує рушійні сили культурного життя і художню свідомість.

Найбільший інтерес викликав глибокий аналіз наукових методів дослідження структури міфу (параграф 1.3. «Методологічні засади дослідження міфологічних структур»), покликаючись на концепції К. Леві-Строса, У. Еко, Ю. Лотмана, М. Іліаде та ін., на основі яких авторка дисертації запропонувала власне визначення категорії «міфологічна структура».

У другому розділі дисертаційного дослідження І. Ю. Шворак окреслює передумови формування весільної обрядовості на Потур'ї через визначення етнорегіональних кордонів, виокремлення етнокультурної своєрідності, традиційної обрядовості та фольклору краю, вдаючись до аналізу етнографічних розвідок, матеріал яких збирався і досліджувався понад 150 років. Тут розкрито сутність понять «обряд» і «ритуал», «ритуал» і «міф», простежено як вони корелюють між собою. При цьому дослідниця вправно послуговується різноплановою науковою літературою, завдяки чому їй вдалося виокремити концепт обрядово-ритуальної моделі, де «обрядом може виступати як самодостатня семантико-драматургічна одиниця (випікання короваю), так і цілісна комплементарна форма ритуального процесу (весілля)» (с. 80), так само

довести правомірність гіпотези паритетного співіснування міфу і обряду. При цьому І. Шворак опирається на методологічний підхід, який представляє універсальну природу концепції «обрядів переходу» Арнольда ван Геннепа, що дало можливість більш глибоко проаналізувати структуру весільного обряду Західної Волині.

Увага приділена й співвідношенню обряду та його музичної компоненти – весільній пісні, яка, за М. Шубравською, «лише в обряді квітне і розвивається, може виявити свій глибокий зміст, ідейну наснаженість і чарівність»². Представлені у роботі українські весільно-обрядові пісні демонструють, з одного боку, глибину та тяглість культурної традиції, а з другого – багатство та своєрідність поетичної уяви народу, його творчі можливості. Розуміння їх як явища мистецтва слова закономірно спрямовує до пізнання образної структури народнопісенних текстів, різних типів опозиційності, особливостей пісні як важливої музично-вербальної складової весільного обряду.

В останньому підрозділі другого розділу схарактеризовано сюжетну драматургію у весільних обрядодіях Потур'я. Виокремлено сценарій весільного дійства, зокрема три його етапи: передвесільний (сватання, заручини), власне весілля (випікання короваю, «вінки», у молодії, у молодого), післявесільний (гостина). Розуміння весілля як обряду переходу дає ключ до розкриття символічних значень всіх етапів ритуалу. Здебільшого, зміст весільного обряду в українському ареалі формується за допомогою двох переходів, які здійснюються нареченою – горизонтального (як перехід із батьківського дому в родину чоловіка) і вертикального (зміна соціального статусу). Вони є відносно самостійними, можуть розгортатися паралельно, чи переплітатися. Горизонтальний перехід нареченої у чужий для неї світ реалізується за допомогою комунікативних обрядодій, спрямованих на усунення бінарної опозиції «свій/чужий».

Логічним видається розгортання дослідницької думки про міфологічні символи та семантичні опозиції, що складають синхронний вимір структури міфу

² Шубравська М. Українська весільна пісня і дійсність. *Весільні пісні* / Упоряд. М. Шубравська. Київ : Дніпро, 1988. С. 8.

та її діяхронну координату, котру формує часове розгортання подієвого ряду, в процесі якого й вибудовуються опозиції, виявлені у повторях, сюжетних варіантах однієї структури.

Весільний обряд Західної Волині – складна система, до якої входять різні структурні компоненти (ритуальні дії, предмети матеріальної культури, пісенний фольклор), характерні для української традиційної культури. Водночас він зберігає у собі і найбільш стійкі елементи традиційної української обрядової культури, і специфічні риси, притаманні тільки локальній традиції, що визначаються соціальними, географічними, економічними обставинами. У його весільній лексиці можна виокремити чимало прикмет, пов'язаних із історичними умовами розвитку регіону та його культури, що проявляються на тлі одвічних обрядів.

Третій розділ дисертаційного дослідження є концепційною кульмінацією роботи, його матеріал свідчить про активну включеність авторки у предметний зміст. У його чотирьох підрозділах розкривається сутність міфологічних структур у весільному обряді Потур'я через бінарну опозицію сакральне/профанне, гендерно-віковий аспект, семантику смерті та переродження лімінальних персонажів, традиції сміхової культури у пісенних образах. Звернення до дихотомії протиставлення є виправдане, оскільки, з одного боку, народне життя в умовах традиційної культури проходить у профанно-сакральній єдності, з іншого, саме специфіка кожної і взаємодія двох вищезазначених сфер визначають природний хід історії традиційних культур – у їхній природі закладені дві сили, що забезпечують безперервний еволюційний рух із одночасним збереженням важливих сталих елементів. Дослідниця детально висвітлює одну з основоположних опозиційних структур «сакральне/профанне» у весільному обряді Потур'я через виявлення міфопоетичної основи його важливих компонентів.

Традиційне весілля – складний комплекс обрядодій, спрямований на утвердження гендерних стосунків, ролей, ієрархії у новій сім'ї, котрі повинні бути ідентичними з цінностями суспільства. І. Шворах виявила взаємозв'язки між обрядами весільного циклу і моделлю гендерної ієрархії в традиційній сім'ї,

головні жіночі та чоловічі персонажі у традиційній весільній обрядовості Західної Волині, їх гендерно-функційне значення.

Весільна обрядовість як ритуал лімінального (перехідного) характеру, пов'язана зі зміною соціального статусу людини. Семантика обряду «переходу» – важливий акт весілля Західної Волині. Всі його елементи наповнені філософським змістом, водночас відтворюють життєво важливі сторони побутового призначення, допомагаючи усвідомити новій сім'ї своє місце у соціумі. Разом із тим, одруження усвідомлювалося у традиційній свідомості як тимчасова символічна смерть для відродження до нового життя у новій якості. Про це йдеться у третьому підрозділі «Семантика смерті та переродження лімінальних персонажів: соціальний та особистісно-психологічний аспекти».

Важливою формою вираження ритуально-міфологічної семантики весільного обряду є сміхове начало, елементами якого є жартівливі пісні (весільні приспівки, сороміцькі, ладканки), які співвідносяться з певними етапами дійства. Тут І. Шворак апелює до концепції культуро-жанрової системи класифікації народних пісень С. Людкевича – Б. Луканюка. Постає питання: чи спроможна вона відобразити певні локальні відмінності весільних пісень Потур'я?

Завершують роботу ґрунтовні висновки. Досягнуті результати дозволяють констатувати, що дисертація І. Шворак є оригінальним, теоретично обґрунтованим дослідженням, яке віддзеркалює актуальні питання етномузикологічної науки.

Теоретична база дисертаційного дослідження І. Ю. Шворак характеризується високим рівнем репрезентативності як сукупність ретельно відібраних науково-теоретичних джерел (бібліографічний список включає 206 позицій, із них – 23 англomовні). Наявні у роботі Додатки (власні польові дослідження, географічні карти, світлини) значно доповнюють науковий текст.

Серед окремих незначних недоліків дисертації можна назвати невідповідність нумерації сторінок у Змісті та тексті роботи, неточно вказані сторінки в окремих посиланнях (напр., на с. 141 – джерело 131, с. 96, а не 152). Також вважаю, що не зайвим було б внесення до списку літератури таких праць В. Борисенко, як «Весільні звичаї та обряди на Україні» (1988), «Українське

7
весілля. Традиції і сучасність» (2010), «Сімейна обрядовість українців XX – початку XXI століття» (2016).

Як кожна цікава робота, що має безперечну наукову новизну, демонструє достовірні результати проведенного дослідження, так само і рецензована, спонукає поставити низку запитань уточнюючого характеру:

1) Чи у традиційному весільному обряді Західної Волині існувала ієрархія персонажів, чи їхні дії диференціювалися у відповідності до конкретних обрядових і релігійно-сакральних функцій?

2) Як у традиційному весільному обряді Західної Волині на рівні гендерного розподілу віддзеркалилася суб'єктна й об'єктна активність жінок?

3) На с. 134 вживається поняття «традиційна» людина. Що Ви вкладаете в нього?

4) Чи можна виокремити у весільному обряді Потур'я акціональний, матеріальний, вербальний і магічний компоненти?

Підсумовуючи наголошу, що у дисертаційному дослідження І. Ю. Шворак реалізовано всі виокремлені авторкою завдання, воно є цілісним, завершеним. Текст роботи побудовано на унікальному автентичному матеріалі, новаційною є ідея представити традиційний весільний обряд Потур'я крізь призму міфологічних структур. В авторефераті й опублікованих статтях докладно викладені основні наукові здобутки. Вважаю, що дисертація «Міфологічні структури у традиційному весільному обряді Західної Волині» відповідає вимогам АК МОН України, які висуваються до робіт такого рівня, а її авторка Інна Юріївна Шворак заслуговує присудження наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 «Теорія та історія культури» (мистецтвознавство).

Доктор мистецтвознавства, професор,
зав. кафедри методики музичного виховання і диригування
Дрогобицького державного педагогічного університету
ім. Івана Франка

І. Л. Бермес

